

University of Groningen

Van waterbeleid en biografie tot visie?

Sloot, Anouk; Meijles, Erik

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2009

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Sloot, A., & Meijles, E. (2009). Van waterbeleid en biografie tot visie?

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Van waterbeleid en biografie tot visie?

In Nederland wordt water

beschouwd als een belangrijke landschapsvormende factor. De bodemopbouw, het reliëf, de natuur, maar ook de ligging van steden en dorpen; in bijna alles is de invloed van het water terug te zien. Dankzij het water is door de eeuwen heen een enorme gelaagdheid in het landschap ontstaan.

Ook de hedendaagse wateropgave wordt gezien als een dominant landschapsvormend proces. Voorkomen moet worden dat bij de realisatie van deze wateropgave aardkundige¹ waarden (onbedoeld) worden vernietigd en cultuurhistorie² verdwijnt. Leren van het verleden, je laten inspireren door geschiedenis van een plek en daarmee ruimtelijke kwaliteit en identiteit ontwikkelen zijn de uitgangspunten van het Belvedere gedachtegoed³. Dit gedachtegoed wordt in het waterbeheer steeds meer erkend en toegepast.

Door cultuurhistorie en aardkunde als bron van informatie en inspiratie te benutten, worden er creatieve oplossingen gevonden voor de wateropgave, die passen in het landschap en de identiteit van een gebied versterken. Alle betrokken partijen worden als het ware 'verleid' om mee te werken aan een plan. Resultaat is dat men vol enthousiasme deelneemt aan het planproces en eventuele knelpunten eenvoudiger worden opgelost. Cultuurhistorie heeft een verbindende werking; een duik in de geschiedenis van een plangebied kweekt saamhorigheid. Dit komt de kwaliteit en het draagvlak van het uiteindelijke plan ten goede.

Hoe pak je een dergelijk planproces nu aan? Hoe kom je tot een gebiedsvisie, op basis van een beschrijving van de geschiedenis van een gebied (landschapsbiografie) en het waterbeleid? Deze brochure geeft antwoord op deze vragen. Daarnaast worden een aantal tips gegeven, die bijdragen aan de totstandkoming van een goede en gedragen visie.

In de brochure wordt een stappenplan gepresenteerd, om te komen van wateropgave tot visie, met de landschapsbiografie als een van de uitgangspunten. Het stappenplan is hier beschreven als een lineair proces, maar in werkelijkheid verloopt het proces vaak (deels) circulair. Daarnaast geven een tweetal praktijkcases weer hoe experts, gebiedskenners en landschapsarchitecten samen, op basis van een door studenten gemaakte biografie en een door het waterschap aangedragen concrete wateropgave, tot een visie hebben gewerkt.

Deze brochure is bedoeld voor iedereen die werkzaam is in het waterbeheer. Laat u inspireren door de weg die leidt van het verleden naar de toekomst.

Deze brochure is geschreven in het kader van het RIGO-project Biografie van het Water. Binnen dit project hebben studenten en docenten van Hogeschool Van Hall Larenstein en de Rijksuniversiteit Groningen samen met experts op het gebied van archeologie, historische geografie, ecologie, bodemkunde en (eco)hydrologie diverse landschapsbiografieën gemaakt voor deelgebieden in de Drentse Aa. Op basis van deze landschapsbiografieën hebben ze vervolgens meerdere visies gemaakt en maatregelen voor watersysteemherstel (realiseren wateropgave) en ter verhoging van landschappelijke kwaliteit geformuleerd. Naast deze, zijn er in dit kader nog een tweetal andere brochures geschreven, de brochure 'Werkplaatsconcept in de praktijk' en de brochure 'Het maken van een landschapsbiografie'.

¹ Geologie/hydrogeologie, het reliëf en de bodem

² Historische geografie, archeologie en historische bouwkunde

³ Bron: 'Traditie in transitie', Projectbureau Belvedere, 2007

METHODIEK: VAN WATERBELEID EN BIOGRAFIE TOT VISIE

Onderstaand wordt stapsgewijs een methodiek toegelicht om van een wateropgave en een biografie van een gebied te komen tot een visie. Het doel van deze methodiek is het realiseren van de wateropgave in een gebied, door informatie over de aardkunde en cultuurhistorie te benutten, in plaats van deze (onbedoeld) uit te wissen. Uitgangspunt hierbij is dat de landschappelijke en ruimtelijke kwaliteit vergroot worden. De methodiek voorkomt dat er, wanneer een wateropgave gerealiseerd moet worden, alleen gedacht wordt vanuit het huidige landschap en laat zien dat er veel informatie en inspiratie te halen is uit de totstandkoming van het landschap. Door aan de hand van deze methode een wateropgave aan te pakken, wordt de identiteit van een gebied versterkt en wordt een bijdrage geleverd aan de verduidelijking van het verhaal van een gebied.

De methodiek is gebaseerd op ervaringen van studenten en docenten van Hogeschool Van Hall Larenstein en Rijksuniversiteit Groningen, experts (historisch geografen, ecohydrologen, fysisch geografen), beleidsmakers en lokale gebiedskenners, die in het gebied van de Drentse Aa gedurende twee jaar meerdere deelgebieden onder de loop hebben genomen, in het kader van diverse afstudeeronderzoeken, onderwijsprojecten en workshops.

De methodiek is geschreven en uitgevoerd voor het realiseren van wateropgaven in beekdalen (Drentse Aa). Echter kan de methodiek, eventueel op enkele punten aangepast, ook toegepast worden op andere gebieden in Nederland waar wateropgaven gerealiseerd moeten worden.

Formuleren waterbeleid op macroniveau

Het waterbeleid van de waterschappen vormt de eerste stap om te komen tot een visie. De uitgangspunten voor het waterbeleid op waterschapsniveau zijn het Waterbeheer 21e eeuw (WB21) en de Kaderrichtlijn Water (KRW). De waterschappen hebben beide uitgangspunten uitgewerkt in hun waterbeheersplan, met uitwerkingen per deelwatersysteem. In deze plannen worden de wateropgaven toegelicht, die het vertrekpunt zijn van deze methodiek.

Op basis van waterbeleid knelpunten benoemen: deelgebieden met specifieke wateropgave

Uit het waterbeleid van de waterschappen komen meerdere wateropgaven naar voren, zoals bijvoorbeeld het vasthouden en bergen van water of het hermeanderen van beken. Om op basis van een biografie een visie te maken, is het aan te bevelen om deelgebieden te definiëren, met een specifieke wateropgave. Op deze manier is het maken van een biografie eenvoudiger; je hebt het immers over een afgebakend gebied. We maken onderscheid tussen het kerngebied, ofwel het gebied dat heringericht moet worden, en het onderzoeksgebied, ofwel het gebied dat van invloed is op het kerngebied.

Wat is de grens van je onderzoeksgebied?

De grens van het kerngebied, ofwel het in te richten gebied, is vaak eenvoudig te bepalen. Maar waar ligt de grens van het onderzoeksgebied? Waar deze grens ligt wordt onder andere beïnvloed door het vakgebied van waaruit je naar het gebied kijkt. Voor (eco)hydrologen is de grens van het stroomgebied tevens de onderzoeksgrens. Voor historische geografen zijn bijvoorbeeld markegrenzen aannemelijke gebiedsgrenzen. Wanneer gekeken wordt vanuit landschapsproces-

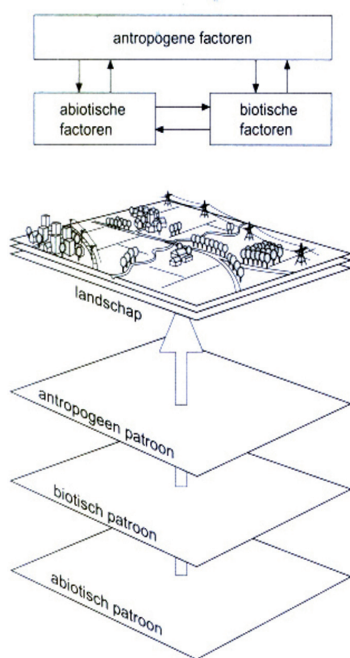
Stap 1

Stap 2

sen is een stroomgebiedgrens vaak een logische grens. Maar vanuit de ontginningsgeschiedenis van een gebied kan juist een markegrens weer interessant zijn, bijvoorbeeld wanneer de mens een bepaald gebied veel eerder heeft ontgonnen dan een aangrenzend gebied. Belangrijk bij de keuze van een gebiedsgrens is dat je je bewust bent van de verschillende mogelijke begrenzingen ervan, de voor- en nadelen van de begrenzingen bekijkt en zo een weloverwogen keuze voor een onderzoeksgebiedsgrens maakt.

Stap 3

Maken van een biografie (aardkunde en cultuurhistorie)

Figuur 1: Triplex-model van het landschap (Hidding, 2006)

Wanneer de wateropgave voor een specifiek deelgebied helder is, kan begonnen worden met het opstellen van een biografie. Het is in dit stadium belangrijk om experts (bijvoorbeeld op het gebied van historische geografie, fysische geografie, (eco)hydrologie), beleidsmakers, heemkundekringen en bewoners te betrekken. Daarnaast is het aan te bevelen om een landschap-sarchitect te betrekken bij het opstellen van een biografie.

Een biografie kan op verschillende manier samengesteld worden. Je kunt chronologisch alle gebeurtenissen die hebben plaatsgevonden en die een ruimtelijke uitwerking hebben gehad op het deelgebied beschrijven. Ook kun je het huidige landschap als uitgangspunt nemen en terugkijkend in de tijd beschrijven welke processen eraan hebben bijgedragen dat het landschap eruit ziet zoals het er nu uit ziet (retrospectief). Tot slot kun je het landschap beschrijven zoals het eruit zag in bepaalde periodes (retrogressief).⁴

Van belang is dat de opbouw van het landschap in de abiotische, biotische en antropogene laag als uitgangspunt wordt genomen bij de beschrijving van het verhaal van een gebied. Deze lagen hebben onderling invloed op elkaar. Dit zogenaamde triplex-model van het landschap is toelicht in figuur 1.

Een uitgebreide toelichting op hoe je een biografie opstelt en hoe je deze kunt presenteren is te vinden in de brochure 'Het maken van een biografie'.

Stap 4

Ruimtelijke dragers en kernkwaliteiten van het landschap bepalen

Uit de biografie komen uiteindelijk een aantal ruimtelijke dragers en kernkwaliteiten van het landschap naar voren. Een ruimtelijke drager is een de beeldbepalend element in een landschap. Ze vormen als het ware het skelet van het landschap. Een ruimtelijke drager hoeft niet altijd een positieve uitwerking te hebben op het landschap. Vaak zijn landschappelijke barrières als snelwegen of spoorwegen belangrijke ruimtelijke dragers. De kwaliteit van een landschap kan worden uitgedrukt in zogenaamde kernkwaliteiten. Deze worden als volgt onderverdeeld:

- De natuurlijke kwaliteit, waaronder kenmerken met betrekking tot bodem, water, reliëf, aardkunde, flora en fauna;
- De culturele kwaliteit, waaronder kenmerken met betrekking tot cultuurhistorie, culturele vernieuwing en architectonische vormgeving;
- De gebruikskwaliteit, waaronder de (recreatieve) toegankelijkheid, bereikbaarheid, meervoudig ruimtegebruik;
- De belevingskwaliteit, waaronder begrepen ruimtelijke afwisseling, informatiewaarde, contrast met de stedelijke omgeving, groen karakter, rust, ruimte, stilte en donkerte.

(Ministerie van VROM, 2004)

De kernkwaliteiten van het landschap bepalen de identiteit van een gebied.

⁴ Vervloet, 1984

Analyseren van overig beleid

Naast de wateropgave liggen er vanuit andere belangen waarschijnlijk ook opgaven voor het deelgebied. In het kader van meervoudig ruimtegebruik, integraal denken en de duurzaamheidgedachte is het belangrijk om een beeld te hebben van het overige beleid ten aanzien van het deelgebied. Denk hier bijvoorbeeld aan natuurbeleid, recreatiebeleid en RO-beleid. Veel van deze beleidsopgaven zijn gekoppeld aan de wateropgave. De eenvoudigste manier om snel een beeld te krijgen van de overige opgaven voor een deelgebied is om vroegtijdig contact op te nemen met terreinbeheerders, recreatieschappen en gemeenten in deze. Door deze partijen te betrekken bij de visievorming voor een deelgebied, kunnen vroegtijdig slimme combinaties gemaakt worden, knelpunten gesignaleerd worden en wordt de uiteindelijke visie een integraal gedragen plan.

SWOT⁵-analyse

Om op een snelle manier overzicht te krijgen in de sterktes en zwaktes van een deelgebied en de kansen en bedreigingen die het beleid bieden, is uitvoeren van een SWOT-analyse aan te bevelen. Input voor deze analyse zijn de landschapsbiografie uit stap 3 en de daaruit voortgekomen kernkwaliteiten en ruimtelijke dragers uit stap 4 en het beleid (waterbeleid uit stap 1 en 2 aangevuld met het overige beleid uit stap 5).

De landschapsbiografie en de daaruit voortgekomen ruimtelijke dragers en kernkwaliteiten is met name de input voor het definiëren van landschappelijke sterktes en zwaktes van een deelgebied. De opgave wordt hierdoor aangescherpt en aangevuld. De sterktes vormen de kernkwaliteiten van een gebied en deze wil je in je visie uiteraard zoveel mogelijk behouden. De zwaktes van een deelgebied wil je juist aanpakken en proberen op te lossen.

De beleidsanalyse is de input voor het definiëren van kansen en bedreigingen. Bepaalde beleidspunten kunnen kansen bieden. Bepaalde natuurdoelen kunnen bijvoorbeeld een bijdrage leveren aan het realiseren van de wateropgave en het verbeteren van de landschappelijke kwaliteit van een gebied. Echter kunnen bepaalde beleidsontwikkelingen ook juist een bedreiging zijn voor de landschappelijke kwaliteit van het gebied of voor de wateropgave. Denk bijvoorbeeld aan horizonvervuiling door de ontwikkeling van een windmolenpark in een open landschap. Bepaalde beleidsontwikkelingen kunnen in eerste instantie een bedreiging lijken, maar kunnen, middels de uiteindelijke visie, ook zo ingevuld worden, dat ze toch een bijdrage leveren aan het vergroten van de kwaliteit van een gebied.

Formuleren visie

De uitkomsten van de SWOT-analyse vormen de input voor de visie. Een visie is erop gericht om het gebied een kwaliteitsimpuls te geven. De wateropgave is het uitgangspunt voor je visie. Deze wordt aangevuld met de resultaten van de SWOT-analyse; sterktes behouden en zwaktes aanpakken, kansen benutten en bedreigingen oplossen.

Een visie is in feite een beschrijving van een droombeeld voor een gebied. Een visie mag ambitieus, creatief en rigoureuus zijn. Een visie moet vooral inspirerend zijn voor de opdrachtgever. Belangrijk is om je te beseffen dat in een visie nog geen concrete maatregelen worden genoemd. Termen als: behouden van..., versterken van..., accentueren van..., herstellen van..., worden vaak gebruikt in een visie. Een visie kan bestaan uit enkel een beschrijving in woorden, maar in de meeste gevallen worden deze woorden ondersteund door een visiekaart en referentie- of sfeerbeelden. Een visiekaart is een kaart waarop nog geen concrete plannen staan weergegeven, maar waarop globaal met behulp van lijnen, vlakken,

⁵ Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats

Stap 5

Stap 6

Stap 7

pijlen en punten het droombeeld ruimtelijk wordt weergegeven. Het betrekken van een landschapsarchitect in deze fase is van essentieel belang. Daarnaast is het belangrijk om in deze fase ook de experts, belangenpartijen, gebiedskenners, e.d. te betrekken.

Wat is een visie?

De definitie van een visie wordt vaak verschillend opgevat. Concentreer je bij het vormen van een visie eerst op de hoofdlijnen, en pas daarna op de details en de uitwerking.

Belangrijk bij een visie is de onderbouwing. Deze onderbouwing komt voort uit de landschapsbiografie, de kernkwaliteiten en ruimtelijke dragers en de SWOT-analyse. Gemaakte keuzes moeten verduidelijkt worden. Heb je bijvoorbeeld gekozen voor het herstellen, versterken of accentueren van bepaalde elementen uit de historie van het gebied ('chronologisch shoppen in de tijd'), heb je een bepaalde periode als referentie genomen (retrogressief) of heb je juist gekozen om het landschap in de huidige vorm als uitgangspunt te nemen, en hier bepaalde ruimtelijke dragers in te onderscheiden en te versterken (retrospectief). Waarom kies je ervoor om bepaalde beleidsontwikkeling wel of niet mee te nemen? Kortom, je visie moet spreken, gemaakte keuzes en achterliggende gedachten moeten voor de lezer helder zijn.

Bosjes op het Ballooërveld

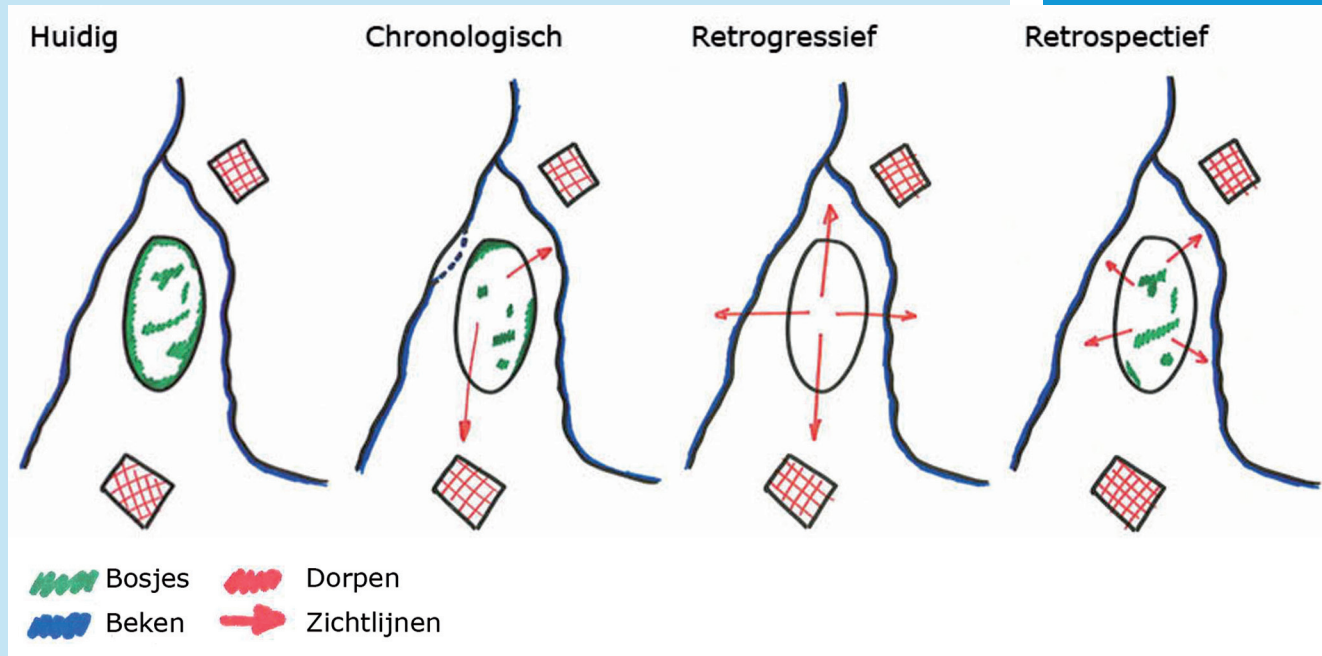
Het verschil tussen een chronologische, een retrogressieve en een retrospectieve visie wordt duidelijk gemaakt door middel van deze case. Deze case is gebaseerd op een onderdeel uit de visie van een groep studenten ten aanzien van de (militaire) bosjes op het Ballooërveld.

Het Ballooërveld is een overgebleven heidegebied uit de tijd van de Drentse esdorpen. De heidevelden waren zeer open en uitgestrekt en hadden een duidelijke relatie met de omliggende beekdalen en dorpen. Vanaf eind 19e eeuw begon men met de ontginning van de heideterreinen. Het Ballooërveld bleef gespaard doordat het begin 20e eeuw in eigendom kwam van defensie als oefenterrein. Defensie plantte hiervoor meerdere bosjes en bosstroken aan op het Ballooërveld, die dienden als schuilplek. In 2006 is het gebied overgedragen aan Staatsbosbeheer.

Staatsbosbeheer wil graag meer openheid in het gebied creëren, maar wel met oog voor de geschiedenis van het Ballooërveld. Eén vraag die naar voren kwam is hoe om te gaan met de militaire bosjes in het gebied.

Verschillende uitgangspunten leveren verschillende visies op. In figuur 2 zijn schetsmatig voor het Ballooërveld een chronologische visie, een retrogressieve en een retrospectieve visie weergegeven. De eerste schets geeft de huidige situatie weer.

De schets van de huidige situatie laat zien dat er rondom en op het Ballooërveld bosjes aanwezig zijn. Hierdoor is in het veld de relatie met het beekdal niet zichtbaar.

Figuur 2: Drie visies op het Ballooërveld

In de chronologische visie is het uitgangspunt om bepaalde elementen uit de geschiedenis van het gebied te versterken of te accentueren. In deze schets is ervoor gekozen om deels de openheid van het gebied terug te brengen. Omdat de militaire bosjes ook belangrijk zijn in de geschiedenis, wordt slechts een deel van de bosjes gekapt. Daarnaast wordt een oude meander van de beek, die op de historische kaart dicht bij het Ballooërveld lag, opnieuw uitgegraven.

In de retrogressieve visie is een bepaalde periode in de geschiedenis als referentie genomen. In deze schets is ervoor gekozen om het gebied weer om te vormen tot een volledig open heideterrein, waarvan men uitzicht heeft op zowel de beekdalen als de kerktorens (in het verleden belangrijke oriëntatiepunten) van de omliggende dorpen. Deze schets brengt de karakteristiek van het esdorpenlandschap van de 19e eeuw weer terug.

In de retrospectieve visie in het huidige landschap als uitgangspunt genomen, waarin enkele ruimtelijke dragers wordt versterkt. De ruimtelijke dragers van dit gebied zijn de beekdalen in relatie tot de heidevelden en de militaire bossen. Op de schets is te zien dat zichtlijnen richting de beekdalen worden gerealiseerd door het verwijderen van de ring van bosjes rondom het Ballooërveld. Omdat de militaire bosjes ook als een ruimtelijke drager van het gebied worden beschouwd, worden deze op het Ballooërveld in stand gehouden.

Iedere aanpak kent voordelen en soms ook nadelen. De chronologische visie beoogt het complete 'verhaal' van een gebied te vertellen. Echter heeft deze visie vaak de neiging om het landschap wat rommelig te maken. Door terug te vallen op meerdere perioden en

meerdere elementen kan het zo zijn dat dit 'verhaal' juist niet duidelijk wordt en de visie 'een rommeltje' wordt. Met een retrogressieve visie kan het zijn dat je een landschap beoogt terug te brengen, dat niet meer pas in de huidige tijd. Bovendien loop je het risico dat je bepaalde waardevolle elementen onbedoeld uitwist. Wanneer echter een goede biografie is gemaakt van een gebied, dan kan een retrogressieve visie wel helemaal recht doen aan het laten zien van (een onderdeel van) het 'verhaal' van een gebied. Bovendien is een retrogressieve visie vaak sterk onderbouwd en eenduidig. Met de retrospectieve visie neem je het huidige landschap als uitgangspunt en beschouw je het landschap als een gegroeid concept. De ruimtelijke dragers helpen je om aan te geven wat nu echt beeldbepalend is in het landschap.

Case 1

Van biografie tot visie in Rolderdiep

Opgave:

Vasthouden van water (WB21), realiseren van de EHS, beek hermeanderen en optrekbaar maken voor vissen.

Werkgroep:

Experts op het gebied van historische geografie en archeologie, ecohydrologie, particulier natuurbeheer, fysische geografie en landschapsarchitectuur.

Het Rolderdiep (figuur 3) is een in de jaren '70 genormaliseerde middenloop van de Drentse Aa, die stroomopwaarts wordt gevoed door en stroomafwaarts overgaat in een meanderende beekloop (resp. Anderensche diep en Gasterensche diep). Het beekdal van het Rolderdiep ligt nog in de context van het esdorpenlandschap: de veldgronden van het Ballooërveld en de esdorpen Rolde en Anderen. Tijdens de ruilverkaveling in de jaren '70 is de meanderende beek rechtgetrokken, de afwatering van het gebied vergroot, de kleinschalige verkaveling en het karakteristieke landgebruik verdwenen.

Waterschap Hunze en Aa's heeft een student van Hogeschool Van Hall Larenstein de opdracht gegeven om een landschapsbiografie te maken voor het Rolderdiep, onder begeleiding van docenten en experts uit het werkveld.

Figuur 3: Rolderdiep
(© 2006, Dienst voor het kadaster en openbare registers, Apeldoorn)

Vervolgens is een workshop georganiseerd. Tijdens een workshop is allereerst aan de werkgroepleden het gebied geïntroduceerd aan de hand van de reeds opgestelde landschapsbiografie. Uit de biografie bleek dat het Rolderdiep een breed beekdal is. Er bevindt zich geen potklei en gefragmenteerde keileem in de ondergrond. Op de flanken bevinden zich smeltwaterrestruggen en -plateaus. In de laagst gelegen delen van het gebied zijn voornamelijk vlier- en madeveengronden te vinden. Op de flanken bevinden zich de veld- en/of loopodzolgronden. Op de oostflank bevinden zich daarnaast gooreerdgronden en moerige eerdgronden. Op de westflank ter hoogte van Ossenbroeken komt voornamelijk lokale kwel (basenarm) aan het oppervlak. Op de oostvlak is deze kwel regionaal en dus basenrijker, te zien aan de aanwezigheid van ijzer binnen 50 centimeter beneden maaiveld.

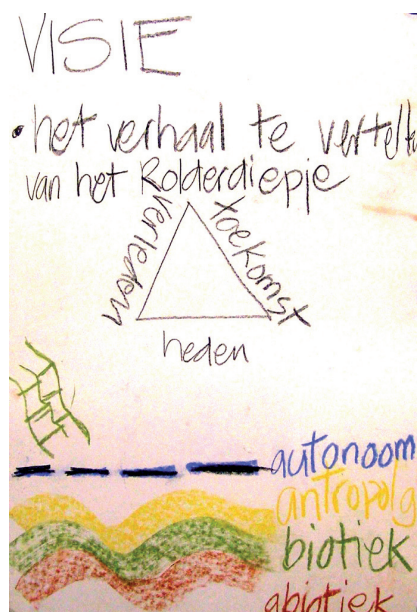
Rond 1650 vonden in het Rolderdiep de eerste ontginningen plaats, ter hoogte van Ossenbroeken. Rond 1800 was het beekdal vrijwel compleet verkaveld (zie

figuur 4). De zone direct ten oosten van de beekloop was in gebruik als hooiland, de rest als koelands. Blijkbaar was de draagkracht daar voldoende. Rond 1930 is men begonnen met de ontginning van de heide in het zuidoosten van het gebied. In de jaren '70 wordt de ruilverkaveling uitgevoerd. De beek wordt genormaliseerd en het fijnmazige ontwateringspatroon wordt vervangen door enkele diepe sloten. Deze ontwatering leidt plaatselijk tot een grondwaterstands daling van 0,9 meter.

Figuur 4: Het Rolderdiep rond 1800

Na het bestuderen van de biografie hebben de werkgroepleden in het veld op basis van diverse kaarten (bodem, historische geografie, fysische geografie, huidige topografie, maaiveldhoogte) de meest waardevolle elementen besproken (kernkwanteiten). Er is veel aandacht besteed aan de na te streven natuurdoelen en de hermeanderingsmogelijkheden van de beek. Conclusie van het veldbezoek was dat de oorspronkelijke loop van de beek niet of nauwelijks zichtbaar is aan het oppervlak. De aardkundige structuur is vermoedelijk nog wel aanwezig. De karakteristieken van het esdorpenlandschap zijn gedeeltelijk nog aanwezig; hoog-

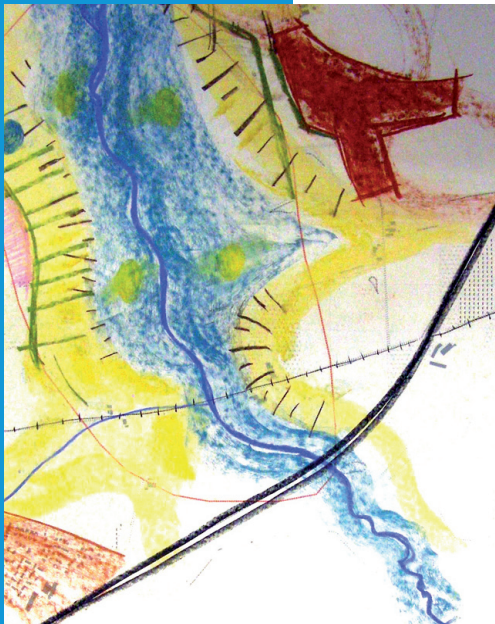

teverschillen (onduidelijk is hoeveel er geëgaliseerd is), essen, doorkijkjes richting het Ballooërveld, het beekdal. Daarnaast bleek de invloed van kwel in de vele ontwateringssloten zeer aanzienlijk.

Vervolgens heeft de werkgroep, onder leiding van de landschapsarchitect, een visie vastgesteld: het vertellen van het verhaal van het Rolderdiep, in aanvulling op de reeds geformuleerde opgave (zie figuur 5). Op basis hiervan is een schets gemaakt van het 'casco landschap', waarin de ruimtelijke dragers en de karakteristieken van het gebied worden weergegeven, op basis van de lagen van het landschap (abiotiek, biotiek, antropogeen en autonoom).

Figuur 5: De visie: het verhaal te vertellen van het Rolderdiep

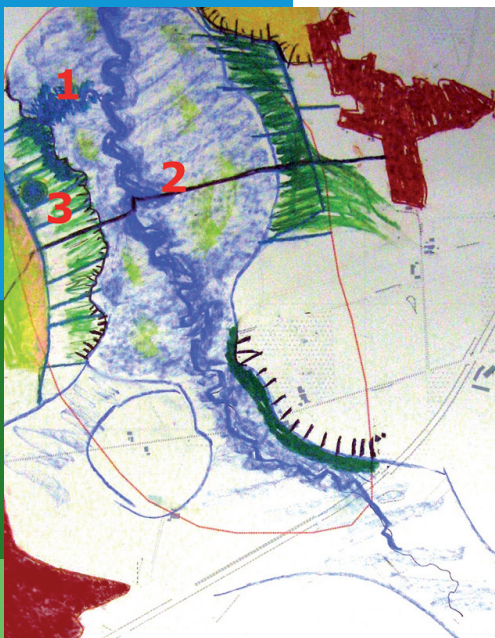
De ruimtelijke dragers (zie figuur 6) voor het Rolderdiep zijn o.a. het wijde dal, de openheid van het landschap, doorkijkjes richting het veld (Ballooërveld), hoogteverschillen de bebouwing en hun onderlinge oorspronkelijke relatie (karakteristieken van het esdorpenlandschap). Deze vormen het uitgangspunt voor de uitwerking van de visie. Daarnaast wordt gestreefd naar de transformatie van de alleen

landbouw naar rendabele landbouw in combinatie met (particulier) natuurbeheer en recreatie.

De algemene visie, in combinatie met de uitgangspunten is vervolgens uitgewerkt voor de thema's water en natuur. Voor het thema water zijn het vasthouden van water, door het beekwater af te remmen en de beekloop te verlengen (hermeandering) en het verbeteren van de waterkwaliteit de doelstellingen. Voor het thema natuur zijn de doelstellingen het herstellen en in stand houden van kwelafhankelijke vegetaties, beekbegeleidende, aaneengesloten schraallanden, bossen en venen en de vegetatiegradiënten van heidelandschap naar nat beekdal. Daarnaast is het doel om particulier natuurbeheer (individueel of coöperatief) toe te passen, mits het rendabel is.

Figuur 6: Ruimtelijke dragers voor het Rolderdiep

Op basis van de visie, de uitgangspunten en de uitwerking van de thema's water en natuur is een planschets gemaakt, zie figuur 7. Op de planschets is o.a. een meanderende beek te zien, die gelegen is op de plaats van de oude meanderende loop (van voor de ruilverkaveling). Langs de beek bevinden zich op enkele plaatsen bron- of broekbossen. De hogere zandkoppen in het beekdal worden in stand gehouden (1). Het kerkpad (te zien op de kaart van 1900) van Anderen naar Rolde wordt weer teruggebracht (2). Daarnaast wordt de beek als oorspronkelijke markegrens gemarkeerd. In het verleden was de beek de markegrens tussen Anderen en Rolde, in tegenstelling tot de beek die tegenwoordig vaker als de kern en verbinding wordt gezien (zie ook kader 'Wat is de grens van je onderzoeksgebied').

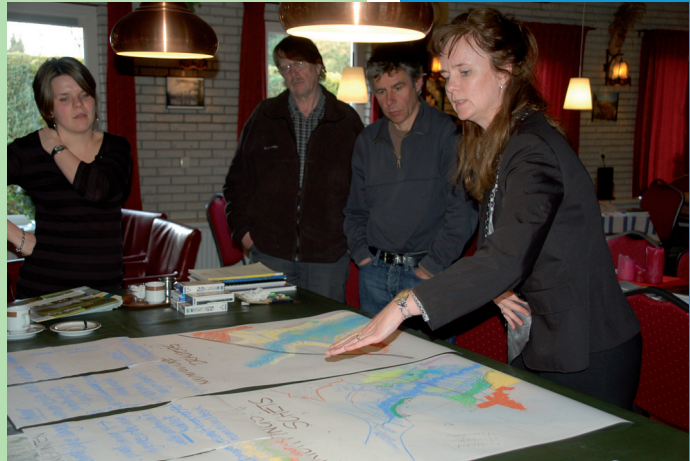
Figuur 7: Planschets

De samenvloeiing tussen De Slokkert en Rolderdiep en de toeleverende laagte van de oostkant wordt geaccentueerd door bronbos (3). Het beekdal wordt open gehouden, om hoogteverschillen duidelijk te maken. Het particulier natuurbeheer maakt dat mozaïkbeheer mogelijk wordt gemaakt (niet alle percelen worden op hetzelfde tijdstip gemaaid, zoals vaak wel gebeurt wanneer een terrein in beheer is van een terreinbeheerder). Hierdoor ontstaat er meer variatie in het landschap.

Tijdens de uitwerking van de visie bleek er globaal op twee punten een verschil in mening te bestaan binnen de werkgroep: het al dan niet afgraven van de bovengrond (aardkundige waarden vs. natuurwaarden) en toepassen van particulier natuurbeheer (betrokkenheid bewoners vs. halen van natuurdoelen) in dit gebied.

Kenmerken van deze aanpak

- Veel gebruik gemaakt van kaarten;
- Relatief kort veldbezoek;
- Historie van gebied laten zien, is onderdeel van de visie: cultuurhistorie als informatie- en inspiratiebron;
- Gebiedsinventarisatie (lagenbenadering) na terugkomst uit veld op papier gezet;
- Veel gebruik gemaakt van schetsen;
- Waardevolle inbreng van landschapsarchitect; waar experts vaak de neiging hebben om over details te blijven praten, kan een landschapsarchitect ervoor zorgen dat er daadwerkelijk een plan op papier komt;
- Ruimtelijke dragers vormen de basis voor de verdere uitwerking;
- Op basis van de totale visie is een globale uitwerking gemaakt;
- Er is veel discussie gevoerd; de opgave is nog vrij breed en wat onduidelijk?

Van biografie tot visie in Geelbroek

Opgave:

Realiseren aquatische ecologische verbingszone, water vasthouden/bergen.

Werkgroep:

Experts op het gebied van historische geografie, aquatische ecologie, kwartaire geologie, en landschap.

Geelbroek (zie figuur 8) is gelegen ten zuiden van de provinciale weg (N33) nabij Eleveld. Dwars door Geelbroek loopt de Anreeper Ruimsloot, die de basis moet vormen voor de ecologische verbingszone tussen het in het zuiden van Geelbroek gelegen natuurgebied en het noordelijker gelegen Deurzerdiep (beekdal Drentsche Aa). Het gebied bestaat voornamelijk uit graslanden in het noorden en hooilanden in het zuiden.

Waterschap Hunze en Aa's heeft een groep studenten van Hogeschool Van Hall Larenstein de opdracht gegeven om een landschapsbiografie te maken voor Geelbroek, onder begeleiding van docenten en experts uit het werkveld.

Tijdens een vervolgworkshop is aan de werkgroepleden het gebied geïntroduceerd aan de hand van de reeds opgestelde landschapsbiografie. Hieruit bleek dat er in Geelbroek op enkele plaatsen potklei in de ondergrond aanwezig is. Dit maakt dat het gebied van nature nat is en hierdoor zeer kenmerkend. Bovendien is er in de omgeving keileem aanwezig op de plateaus. Door de ondiepe ligging van keileem en

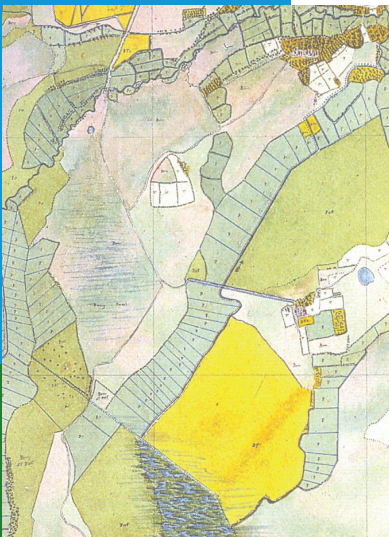
Figuur 8: Geelbroek (© 2006, Dienst voor het kadaster en openbare registers, Apeldoorn)

Case 2

potklei is er weinig kwel aanwezig uit het diepe watervoerende pakket. Het gebied watert snel af door een hoge ontwateringsdichtheid. In het noorden zijn voornamelijk veldpodzolgronden, beekerdgronden en madeveengronden op zand aanwezig. In het zuiden bevinden zich moerige eerdgronden.

De Anreeper Ruimsloot is al in een vroeg stadium (waarschijnlijk in de Middeleeuwen) gegraven voor de ontwatering van Geelbroek. Op oude kaarten is te zien dat deze Ruimsloot waarschijnlijk altijd al kaarsrecht geweest is. Het zou kunnen zijn dat de Anreeper Ruimsloot een omleiding is van de natuurlijke loop gelegen bij Anreep. In 1444 werd de naam Gelebroeck vermeld. In dit geval verwijst 'broek' naar moerasbos en of moerassig land en 'geel' op de overheersende kleur van de aanwezige vegetatie. Het brongebied was rond 1800 nog zeer nat (moeras), zie figuur 9. Het gebied had grote oppervlakten aan weide- en hooilanden. Daarnaast lag er natte heide in het gebied. In het noordelijk deel van het gebied bevond zich vrij veel strubben (hakhout).

Rond 1850 is het moerasgebied niet meer terug te vinden op de kaart. Het areaal bos is sterk afgenomen. Het aantal graslanden is wat uitgebreid. Rond 1900 is het bosgebied bijna geheel verdwenen.

Op de kaart van 1930 is te zien dat het areaal akkerbouw uitgebreid is, ten koste van de woeste gronden. Door de ruilverkaveling in de jaren '70 is de heide volledig verdwenen. De omgeving is veranderd van heide en hakhoutbos naar akkerbouw en weilanden. De in het zuiden gelegen hooilanden zijn intact gebleven, evenals de kronkelende loop van de beek benedenstrooms.

Tijdens het veldbezoek aan Geelbroek werd geconstateerd dat de huidige beekloop overgedimensioneerd is. De beek is nu niet geschikt als ecologische verbinding door te hoge stroomsnelheden en de fluctuatie van het waterpeil. De rechte beek heeft nog wel zijn historische loop, maar de huidige afmeting van de beek doet geen recht aan het historische uiterlijk van de beek. Daarnaast werd geconstateerd dat dit deel van de beek gelegen is aan grootschalig landbouwgebied; tevens de reden van de ruime dimensionering van de beek. Het waterschap gaf aan dat de landbouw ook in de toekomst aanwezig blijft in dit gebied.

Figuur 9: Geelbroek en de Anreeper Ruimsloot omstreeks 1800

Er heeft hier in het verleden een ruilverkaveling plaatsgevonden. Deze grootschalige landbouwpercelen brengen een zekere openheid met zich mee, die zeer kenmerkend is voor dit gebied.

Het in het zuiden gelegen natuurgebied bleek wat minder open van karakter, o.a. door enkele rietvelden. De beek heeft in dit natuurgebied een mooie, meanderende loop, maar is in vergelijking met de historische situatie te breed. Van de op de historische en huidige topografische kaart nog (vaag) aanwezige smalle percelering, is op hier en daar enkele elzen na weinig meer over. Op enkele locaties zijn nog de restanten van oude sloten waarneembaar, doordat op gelijke afstanden in het beektalud wat kleine waterstroompjes zichtbaar zijn.

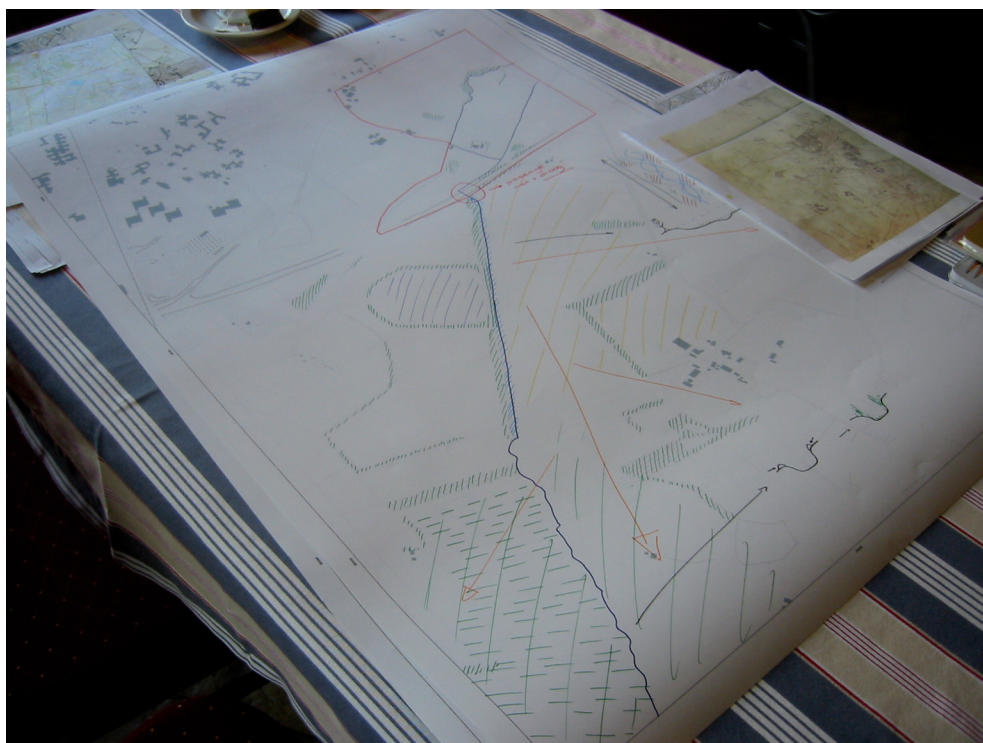
Vervolgens heeft de werkgroep de volgende visie vastgesteld: openheid van het gebied behouden en versterken, ecologische en recreatieve noord-zuid verbindingen leggen, water vasthouden en bergen, historisch uiterlijk van de beek terugbrengen en de toponiem 'Geelbroek' weer meer recht doen, door

terugkeer van 'gele vegetatie' als dotterbloem en beenbreek.

Deze globale gebiedsvisie is meer in detail uitgewerkt op kaart (zie figuur 10). Om een ecologische verbinding te realiseren langs de Anreeper Ruimsloot wordt de huidige loop van de beek veranderd. De beek is vermoedelijk recht gegraven in de Middeleeuwen. Hierdoor is het vanuit historisch oogpunt niet wenselijk de beek te laten meanderen (hoewel dit vanuit ecologisch oogpunt juist wel wenselijk is). Een 'gouden middenweg' tussen ecologie en historie is het omvormen van het huidige beekprofiel naar een accoladeprofiel.

In dit accoladeprofiel is er sprake van een zomer en winterbed. Binnen dit winterbed kan de beek vrij vlechten/meanderen. Dit blijft echter binnen de perken, doordat bij een teveel aan water het winterbed opgevuld kan worden, waardoor er een soort tijdelijke berging ontstaat. De beekloop wordt op deze manier verkleind, maar er is wel ruimte voor het bergen

Figuur 10: uitwerking van de visie op kaart

van eventuele overschotten aan water. Bovendien biedt dit accoladeprofiel ook ruimte voor de inrichting van een natuurlijk ogende natte en droge verbindingszone langs de beek. Een nieuw schouwpad langs de beek kan goed gecombineerd worden met een wandelpad voor recreanten.

Er moet zowel een natte als een droge eco-passage worden gerealiseerd ter hoogte van de provinciale weg, zodat dieren deze (veilig) kunnen passeren en optimaal gebruik kunnen maken van de ecologische verbindingszone. De landbouw en de openheid van het landschap moet worden behouden. Dit is karakteristiek voor het gebied en geeft het gebied kwaliteit. In het zuidelijk gelegen natuurgebied kan de huidige beekloop worden versmald, zodat deze meer recht doet aan het uiterlijk van de historische beekloop. Om dit te bereiken worden de vaak ietwat verhoogde randen van de beek in de beek geschoven. Hierdoor wordt het profiel onregelmatiger. Een ander effect van het verwijderen van deze hogere randen van de beek

is dat je voorkomt dat plantensoorten die deze drogere plekjes minnen (o.a. elzenopslag) en die een negatief effect hebben op het uiterlijk van de beekloop, op de randen van de beek gaan groeien. Om het voormalige verkavelingspatroon in het gebied te visualiseren, hoeven we alleen maar een paar jaar te wachten, totdat de zeggenvegetaties, die vaak op de plek van oude sloten te voorschijn komen, het historische patroon weer te voorschijn brengen.

Kenmerken van deze aanpak

- Veel gebiedsinformatie 'in het veld' verkregen;
- Relatief lange tijd doorgebracht in het veld;
- Er is meer gewerkt vanuit de huidige situatie (opgave), aangevuld met informatie over de historische situatie, dan dat de historische situatie als uitgangspunt is genomen; cultuurhistorie als informatiebron;
- Weinig gebruik gemaakt van schetsen, e.d.;
- Er zijn concrete inrichtingsmaatregelen beschreven en deze zijn op kaart gezet;
- De plankaart is in de laatste paar minuten gemaakt (waarschijnlijk doordat er geen landschapsarchitect in de groep zat, die dit initiatief vanaf het begin nam);
- Relatief weinig discussie gevoerd, men was het vrij snel met elkaar eens; de opgave was vrij concreet?

**rijksuniversiteit
 groningen**

faculteit ruimtelijke
 wetenschappen

Hogeschool

**VAN HALL
 LARENSTEIN**

ONDERDEEL VAN WAGENINGEN UR

WATERSCHAP
Hunze en Aa's

**landbouw, natuur en
 voedselkwaliteit**

rijksdienst voor
 archeologie,
 cultuurlandschap
 en monumenten

ONDER
 NISSIM
 LTUUR
 NIELM
 SCHAP

Colofon

Auteur:

Anouk Sloot

Vormgeving:

Tamara Kaspers

Meer informatie

Voor vragen of meer informatie kunt u terecht bij:

Anouk Sloot: anouk.sloot@wur.nl

Erik Meijles: e.w.meijles@rug.nl

Deze brochure is onderdeel van een reeks van drie brochures. Samen geven ze een beeld van hoe beleidsontwikkelingen in het Drentse cultuurlandschap samen met landschapsgeschiedenis gebruikt kunnen worden voor een visie op het landschap van de toekomst. De brochures zijn niet alleen bruikbaar voor de Drentse situatie, maar dienen ook als inspiratiebron voor andere landschappen in Nederland. Ze zijn bedoeld voor landschapsbeheerders, ontwerpers, beleidsmakers, maar ook voor docenten en studenten in het hoger onderwijs. De brochures vormen samen een eenheid, maar zijn ook apart leesbaar.

In de brochure “Werkplaatsconcept in de praktijk” wordt uitgelegd hoe onderzoek, onderwijs, beleid en lokale bewoners samen kunnen werken aan landschapsonderzoek. De brochure “Het maken van een landschapsbiografie: over het gebruik van historische kennis voor het toekomstige landschap” geeft handvatten over op welke wijze een integrale landschapsstudie tot stand kan komen. Als laatste geeft de brochure “Van waterbeleid en biografie tot visie?” weer hoe kennis over de ontwikkeling van een landschap een kans vormt voor huidige beleidslijnen en samen geïntegreerd kunnen worden tot een integrale visie. Alle brochures zijn uitgebreid van beeldmateriaal en voorbeelden voorzien.

De brochures zijn geschreven in het kader van het RIGO-project Biografie van het Water. Binnen dit project hebben studenten en docenten van Hogeschool Van Hall Larenstein en de Rijksuniversiteit Groningen samen met experts van Waterschap Hunze en Aa's, de Brede Overleggroep Kleine Dorpen in Drenthe (BOKD) en de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM) diverse landschapsbiografieën gemaakt voor deelgebieden van de Drentse Aa. Op basis van deze landschapsbiografieën hebben ze vervolgens meerdere visies gemaakt en maatregelen voor watersysteemherstel (realiseren wateropgave) en ter verhoging van landschappelijke kwaliteit geformuleerd. Het project is gesubsidieerd door het ministerie van LNV en waterschap Hunze en Aa's.